

Demografsko stanje, trendovi, perspektive i nužnost provođenja populacijske politike u Republici Hrvatskoj

Anđelko Akrap

Ekonomski fakultet, Zagreb
Katedra za demografiju

Sažetak

Tijekom promatranog razdoblja od 1960. do 2003. godine, nepovoljni demografski trendovi su se ubrzali, naročito pad stope nataliteta, demografsko starenje i starenje radnog kontingenta. Iseljavanje iz Hrvatske također je značajno pridonijelo gore spomenutim nepovoljnim demografskim trendovima. Analizirajući tekuće demografske trendove, može se izvući zaključak da će se i buduć, uz izostanak pronatalitetne populacijske politike, još više pogoršati.

Anketa o fertilitetu udanih žena u dobi između 20 i 35 godina s jednim djetetom ili više djece, korištena je da se identificiraju glavni činitelji koji su za ispitanice presudni u odluci o rađanju slijedećeg djeteta ili odustajanja od rađanja slijedećeg djeteta. Konačno, u hrvatskoj demografskoj stvarnosti istraživanje pokazuje da postoje u slučaju intervencije društva utemeljeni razlozi za potencijalni demografski optimizam.

Ključne riječi: demografski trendovi; demografsko starenje; pronatalitetna populacijska politika; demografske perspektive

Abstract

During the period under observation, 1960-2003, adverse demographic trends had been accelerated, i.e. progressive decline in the birth rate, population ageing, and ageing of working age population. It is possible to say that substantial out-migration from Croatia had greatly contributed to above mentioned demographic trends. Having analyzed current demographic trends, we can only draw a conclusion that the future trends, in absence of pronatalist population policy, could only be worsened.

The Survey Questionnaire of married women in the age group 20-35, who already have one or more children, was used to identify the main problems of women, who are raising children in current Croatian economic and social circumstances, and also to identify factors crucial for respondents' decision on giving or not giving birth to another child. Finally, the research shows that there are well-founded reasons for potential demographic optimism in case of social intervention towards the unfavorable Croatian demographic reality.

Key words: demographic trends; population ageing; pronatalist population policy; demographic perspectives

Uvod

Neprijeporno je, svi problemi s kojima se danas suočava hrvatsko društvo izgledaju mali, u odnosu na probleme koji se očekuju u srednjoročnom i osobito u dugoročnom razdoblju nastavljanjem sadašnjih demografskih trendova. Sadašnji je dobni sastav hrvatskog stanovništva, manje u srednjoročnom, ali sasvim izvjesno u dugoročnom razdoblju kritični razvojni faktor i, bit će sve kritičniji ukoliko se ne zaustavi sve intenzivnije prirodno smanjenje stanovništva i iseljavanje. Na temelju prošlih dugogodišnjih demografskih kretanja predvidivi su i izvjesni veći, s obzirom na aktualne, poremećaji u dobnom sastavu stanovništva u Hrvatskoj. Tijekom čitavog 20 stoljeća u Hrvatskoj, a osobito od druge polovice 20 stoljeća, bivali su sve intenzivniji nepovoljni demografski procesi čiji je logičan slijed smanjenje ukupnog broja stanovnika koje je uslijedilo od 1991. godine. Sve bitne pretpostavke za početak procesa ukupne depopulacije oblikovane su prije i 1990-ih. Promjene političkog i gospodarskog sustava i Domovinski rat samo su ubrzali početak procesa prirodne i ukupne depopulacije. Za sadašnji i buduć sveukupni razvoj temeljan je odnos udjela u ukupnom stanovništvu: mladih (0 do 14 godina), osoba u radnoj dobi (15 do 64 godine) i starijih (65 i više godina). Smanjenje ukupnoga broja stanovnika nije linearno već se pod utjecajem dugogodišnjeg snižavanja broja

živorodenih smanjuje udjel mladih i priljev u radni kontingent, a nasuprot tomu apsolutno i relativno raste udjel stanovništva iznad 65 godina. Kako je još uvijek prisutno iseljavanje iz Hrvatske tako se dodatno smanjuju radni i biološko-obnoviteljski potencijali. Uspoređujući s drugim europskim zemljama Hrvatska ulazi u skupinu sa najlošijom demografskom slikom (vidjeti: Recent demographic developments in Europe, 2002.). Zbog sve intenzivnijih nepovoljnih demografskih trendova u 1990-im godinama znatno je porasla zabrinutost vlada u većini europskih zemalja (Wertheimer-Baletić, 2005.). Porasla je svijest o brojnim dugoročnim nepovoljnim posljedicama koje takvi demografski procesi imaju za ukupan razvoj, a osobito za gospodarski i socijalni razvoj. Posljedice dolaze do izražaja u svim područjima ljudske djelatnosti: u zdravstvu, školstvu, ekonomiji, socijalnoj infrastrukturi, sferi financija i fondova za mirovinsko osiguranje, itd. (Wertheimer-Baletić, 2005.).

Cilj je ovog rada izložiti stanje, trendove i perspektivu demografske slike u Hrvatskoj, uz pretpostavku da će razvoj stanovništva u Hrvatskoj biti i dalje prepušten spontanosti. Propitat ćemo da li na temelju vlastitih biološko-obnoviteljskih potencijala, uz provođenje pronatalitetne populacijske politike, postoje realne mogućnosti za zaustavljanje, iz godine u godinu, sve većeg prirodnog smanjenja. Općenito, u Hrvatskoj kako u javnosti tako i u dijelu državnih institucija koje su zadužene za ovu problematiku, nažalost, nije afirmirana svijest o nužnosti zaustavljanja negativnih demografskih procesa provođenjem opsežnih i koordiniranih mjera populacijske politike. Konačno, cjelokupnim radom želim pokazati da Hrvatska treba usvojiti i provoditi populacijsku politiku radi zaustavljanja daljnje demografske erozije.

DEMOGRAFSKE PROMJENE 1961. – 2001.

Sadašnji demografski procesi bitno su određeni dugogodišnjim prošlim kretanjima. Isto tako, tekući demografski procesi bitne su odrednice budućih promjena. Neophodno je, dakle, razmotriti prošla demografska kretanja i sadašnje stanje kako bi mogli utemeljeno prognozirati buduća srednjoročna kretanja. Nerijetko se u stručnim i znanstvenim analizama pogrešno interpretiraju osnovni demografski podatci. Tako se osnovni popisni pokazatelj, tj. ukupan broj stanovnika ali i vitalna statistika (prema službenoj metodologiji koja je vrijedila do kraja 1997. godine), nerijetko pogrešno interpretira. Naime, od popisa 1971. do zadnjega 2001. godine u ukupan broj stanovnika Hrvatske uključene su i osobe koje se nalaze na tzv. privremenom radu u inozemstvu. U situaciji kada se istražuju različite demografske, gospodarske, društvene, zdravstvene, kulturne i drugih struktura stanovništva svakako treba poznavati tu svojevrsnu dvojnost hrvatskog stanovništva.

Kako bi se uočile osnovne tendencije u broju i strukturi ukupnoga stanovništva, razmotriti će se promjene u sastavu stanovništva po velikim grupama od popisa 1961. do popisa 2001. godine, ali za stanovništvo u Hrvatskoj, tj. bez osoba koje su popisane u inozemstvu i uključene u ukupan broj stanovnika Hrvatske. Kako je već spomenuto, i najjednostavniji demografski pokazatelj može stvoriti zabunu. Naime, od popisa 1971. godine do zadnjeg provedenog popisa 2001. u ukupan broj stanovnika uključeni su i hrvatski državljani popisani u inozemstvu, ako su izjavili da imaju prebivalište u jednom od naselja u Hrvatskoj. Dakle, ukupan broj stanovnika iz popisa 1971., 1981., 1991. i 2001. godine sadržava dva kontingenta: osobe prisutne u Hrvatskoj ("u zemlji") i osobe na "privremenom" radu u inozemstvu s članovima obitelji koji ondje s njima borave. Iz popisnih rezultata mogu se identificirati ova dva kontingenta stanovništva, iako se kao službeni gotovo isključivo koristi broj stanovnika s osobama popisanim u inozemstvu.

Tablica 1.

Kretanje broja stanovnika u hrvatskoj ("u zemlji") prema popisima stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001. godine.

POPIS STANOVNIŠTVA	UKUPAN BROJ STANOVNIKA	DOBNE GRUPE STANOVNIŠTVA		
		U HRVATSKOJ ("U ZEMLJI")		
		PREDRADNA (0 – 14 GODINA)	RADNA (15 – 64 GODINE)	POSTRADNA (65 I VIŠE GODINA)
1961.	4,159.696	1,132.107	2,614.519	40.8517
1971.	4,169.887	979.447	2,617.992	55.3118
1981.	4,391.139	922.341	2,830.870	61.6465
1991.	4,499.049	888.267	2,877.079	69.9736

2001.	4,200.214	723.243	2,644.445	83.2526
PORAST ILI SMANJENJE BROJA IZMEĐU POPISA				
1961.-1971.	10.191	-152.660	3.473	144.601
1971.-1981.	221.252	-57.106	212.878	63.347
1981.-1991.	107.910	-34.074	46.209	83.271
1991.-2001.	-298.835	-165.024	-232.634	132.790
1961.-2001.	40.518	-408.864	29.926	424.009
INDEKSI				
1971./1961.	100,2	86,5	100,1	135,4
1981./1971.	105,3	94,2	108,1	111,5
1991./1981.	102,5	96,3	101,6	113,5
2001./1991.	93,4	81,4	91,9	119,0
2001./1961.	101,0	63,9	101,1	203,8
STRUKTURA (%)				
1961.	100,0	27,2	62,9	9,8
1971.	100,0	23,6	63,1	13,3
1981.	100,0	21,1	64,8	14,1
1991.	100,0	19,7	63,9	15,6
2001.	100,0	17,2	63,0	19,8

Izvor: Popisi stanovništva

Neobjektivno je, za potrebe ovog istraživanja, poći od ukupnoga broja stanovnika s osobama popisanim u inozemstvu, jer oni ondje rade, ili žive kao članovi obitelji, već desetljećima i zanemariv ih se broj vraća u Hrvatsku. Samo je između 1971. i 1981. godine zabilježen nešto veći broj povratnika s tzv. privremenog rada u inozemstvu koji je više nego nadoknađen iseljavanjem iz Hrvatske prema inozemstvu. Komparativna analiza broja i dobrog sastava hrvatskih državljana popisanih na tzv. privremenom radu u inozemstvu 1971., 1981., 1991. i 2001. godine pokazuje da ovu popisnu kategoriju treba isključiti iz ukupnoga broja stanovnika pri utvrđivanju perspektiva budućeg broja stanovnika (Akrap, 1999.). Uključivanjem osoba popisanih u inozemstvu u ukupan broj stanovnika dobiva se fiktivna demografska slika kako na razini države tako i na razini naselja. Što je naselje više iseljeničko to je više popisanih u inozemstvu. To vrijedi za sve popise od 1971. do 2001. godine. Ratna agresija na Republiku Hrvatsku ubrzala je i produbila sve nepovoljne demografske procese. Ponajprije valja istaknuti kako se i zadnji popisni rezultati pogrešno tumače. Naime, prema službenim popisnim rezultatima Republika Hrvatska je 2001. imala 4,437.460 stanovnika. Ali, u ovaj je broj uključen i 226.151 hrvatski državljanin popisanih u inozemstvu koji ondje stalno i boravi i 11.095 izbjeglica koji su u vrijeme popisa boravili u Hrvatskoj. Prema tome, Hrvatska je 2001. godine imala 4.200.214 stanovnika. U popisu 1991. Hrvatska je imala ("u zemlji") 4.499.049 stanovnika. Od 1991. do 2001. broj stanovnika u Hrvatskoj, onih koji tu stalno prebivaju, smanjen je za 287.740 osoba ili za 6,4 posto. Isto tako iz popisnih rezultata doznajemo: od 1991. do 2001. u Hrvatsku je doseljeno 232.966 osoba, od toga 189.039 iz Bosne i Hercegovine. No, to više nisu kao ranije, do 1991., dominantno mladi useljenici, naime, u tom je broju i zamjetan udio starijih ljudi. S druge strane, na temelju popisnih rezultata i vlastitih procjena između popisâ 1991. i 2001. iz Hrvatske su iselile 456.454 osobe. Ako uzmemo u obzir evidentirani broj izbjeglih Srba i njihove povratne tijekove u Hrvatsku onda možemo procijeniti da se od popisa 1991. do popisa 2001. iz Hrvatske prema zapadnoeuropskim i prekomorskim zemljama iselilo oko 200.000 osoba. Kada se, dakle, računaju demografske posljedice rata svakako valja imati u vidu da je zbog agresije na Republiku Hrvatsku, i pratećih pojava među kojima je svakako najvažnija gospodarska kriza i bijeg od rata oko 200.000 mladih iz Hrvatske iselilo u zapadnoeuropske i prekomorske zemlje. Iseljavanja bi bilo i bez rata ali s obzirom na trendove zabilježene do 1991. držim posve utemeljenom procjenu da je najmanje oko 150.000 mladih iz Hrvatske iselilo u zapadnoeuropske i prekomorske zemlje zbog rata (vidjeti: Živić, Pokos; 2005.). Od početka 1991. do kraja 2003. godine Hrvatska ima prirodno smanjenje stanovništva za 85.202 osobe, tj. toliko je u ovome razdoblju u Hrvatskoj više umrlo nego što je rođeno. Iz godine u godinu u Hrvatskoj je sve veće i veće prirodno smanjenje, tako je 2003. rođeno 39.668 a umrlo je 52.575 što znači da je Hrvatska te godine zbog većeg broja umrlih nego rođenih imala za 12.907 osoba manje stanovnika u odnosu na 2002. Gledano prostorno, samo Splitsko-dalmatinska županija ima za samo 23 osobe veći broj rođenih nego umrlih. Postoje inikacije da neke hrvatske županije koje graniče s Bosnom i Hercegovinom imaju veći broj rođenih jer roditelji upisuju rođenu djecu u matice rođenih u Hrvatskoj iako stalno prebivaju na prostoru BiH. Koji je to točan broj ne možemo bez istraživanja utvrditi ali on nije zanemariv.

Hrvatska od 1961. do 1991. godine ima pozitivne i prirodni prirast i migracijski saldo s preostalim prostorom bivše SFRJ. Zbog iseljavanja u europske i prekomorske zemlje, Domovinskog rata i prirodne depopulacije Hrvatska 2001. ima gotovo isti broj stanovnika kao i 1961. godine. Ali, između ovih dvaju popisa dogodile su se velike i vrlo nepovoljne promjene u dobnoj sastavu stanovništva. S jedne strane zamjetno je smanjen udio mladih i, suprotno tomu, zamjetno je porastao udio starijih iznad 65 godina. Brojem i udjelom ostao je gotovo isti broj osoba u radnoj dobi, no na temelju dosadašnjih demografskih trendova sasvim su izvjesni daljnji poremećaji u smjeru zamjetnog smanjenja broja osoba u radnoj dobi.

Utvrđene i ukratko razmotrene demografske pojave i procesi u proteklih četrdesetak godina uvjerljivo se očituju poremećenim odnosom između triju funkcionalnih dobnih kontingenata. Učinci takvih promjena već se odražavaju u svim gospodarskim i društvenim segmentima. Zamjetno nepovoljniji učinci spomenutih promjena tek će uslijediti. Prema tome, kao rezultat dugogodišnjeg snižavanja nataliteta, na što su veliki utjecaj imali spomenuti emigracijski smjerovi, zbila se jaka promjena broja i udjela mladog i starijeg stanovništva. U odnosu na današnje visoko razvijene zemlje, u Hrvatskoj su ostvarene u relativno kratkom vremenu duboke promjene u ekonomskim i demografskim strukturama stanovništva. Te promjene nisu bile u potpunosti društveno usmjeravane, već su imale elemente stihijnosti (Wertheimer-Baletić, 1990.). U zadnjem međupopisnom razdoblju broj stanovnika u radnoj dobi smanjen je za 8,1 posto. Prema egzaktnim demografskim pokazateljima, popis 2001. pokazuje da je hrvatsko stanovništvo zašlo u duboku demografsku starost: udio mladih (od 0 do 14. godina) u ukupnom stanovništvu pao je na samo 17,2 posto, stanovništvo je u prosjeku staro 39,7 godina, udio stanovnika u postradnoj dobi je 19,5 posto (žene iznad 60 i muškarci iznad 65 godina), itd. Od početka 1991. do kraja 2003. godine Hrvatska ima prirodno smanjenje stanovništva za 85.202 osobe. Prema tome, Hrvatska ima od 1991. godine smanjenje ukupnoga broja stanovnika, sve ubrzajući prirodnu depopulaciju i gotovo progresivno demografsko starenje tj. porast broja i udjela stanovnika starijih od 65 godina. Navedene pojave i procesi polazište su pri utvrđivanju demografske perspektive za srednjoročno razdoblje.

DEMOGRAFSKE PERSPEKTIVE DO 2031. GODINE UZ SPONTANI RAZVOJA STANOVNIŠTA U HRVATSKOJ

Ako država nema i ne provodi cjelovitu populacijsku politiku, već samo neke od mjera kao što je to slučaj u Hrvatskoj, tada je razvoj stanovništva prepušten spontanosti. Protekle tendencije u osnovnim demografskim i ekonomskih strukturama podloga su za postavljanje hipoteze o demografskim perspektivama. U tablici 2. dana je perspektiva demografskih kretanja u slijedećih 25 godina, u zatvorenoj populaciji tj. bez migracijske komponente, na temelju postavljenih hipoteza o kretanju nataliteta i mortaliteta. Perspektive stanovništva izrađene su analitičkom metodom a temelje se na uočenim dugoročnim demografskim kretanjima i procesima i promjenama u dobno-spolnoj strukturi stanovništva u Hrvatskoj ("u zemlji") iz popisa 2001. godine, kao i na temelju toga postavljenim hipotezama o budućim promjenama. Postoje projekcije stanovništva gdje je kao početna godina uzet, isto tako, broj stanovnika 2001. ali s uključenim osobama popisanim u inozemstvu u ukupan broj stanovnika Hrvatske (Mrđen, 2004; Nejašmić, Mišetić, 2005.). U ovom se radu pri izradi perspektive ukupnoga stanovništva pošlo od zatvorene populacije, tj. pretpostavljene su buduće demografske promjene bez migracije. Naime, i pod pretpostavkom da Hrvatska u narednim godinama postane useljenička zemlja to ne bi utjecalo na značajno povećanje obujma radnog kontingenta. Promotreno iz današnje perspektive, Hrvatsku će još niz godina mučiti problem nezaposlenosti i zaustavljanja iseljavanja mladih u razvijene europske i prekomorske zemlje. Za perspektive stanovništva potrebno je postaviti hipoteze o budućim trendovima fertiliteta i mortaliteta. Pri postavljanju hipoteza treba imati na umu elementarnu činjenicu da su demografski procesi po svojoj naravi dugoročni kako u nastajanju tako i u svojim učincima. Postavljajući hipotezu o fertilitetu na temelju dosadašnjih kretanja realno je da će se i dalje nastaviti trend niskog fertiliteta i na temelju toga smanjenje ukupnoga broja stanovnika.

Bitno je važno istaknuti: i uz jaki porast stope fertiliteta u narednim godinama, što je potpuno nerealno očekivati, ti bi se naraštaji pojavili na tržištu rada tek za oko 20 godina i stoga bi relativno malo utjecali na kretanje veličine radnog kontingenta do 2031. godine. Nedvojbeno će daljnje snižavanje fertiliteta imati vrlo nepovoljne gospodarske i socijalne posljedice. Prema tome, tablica 2. pokazuje sasvim izvjesne demografske promjene kroz narednih 25 godina. Glavina je tih promjena već determinirana proteklim demografskim kretanjima, no, to ne znači da se provođenjem niza međusobno koordiniranih mjera populacijske politike ne bi poboljšala demografska slika u Hrvatskoj. Pri tomu mislimo na zaustavljanje daljnjeg smanjivanja broja živorođenih i postupan preokret u smjeru porasta broja živorođenih.

Tablica 2.

Stanovništvo u hrvatskoj po velikim dobnim grupama prema popisu 2001. i perspektive za 2011., 2021. i 2031. godinu

POPIS	UKUPAN BROJ STANOVNIKA	DOBNE GRUPE		
		PREDRADNA (0-14 godina)	RADNA (15-64 godine)	POSTRADNA (65 i više godina)
2001.	4,200.214	723.242	2,782.687	694.285
2011.	4,100.975	623.465	2,727.607	749.903
2021.	3,863.987	539.570	2,517.993	806.424
2031.	3,569.934	459.890	2,274.486	835.558
BROJČANA PROMJENA				
2001.-11.	-99.239	-99.777	-55.080	55.618
2011.-21.	-236.988	-83.895	-209.614	56.521
2021.-31.	-294.053	-79.680	-243.507	29.134
2001.-31.	-630.280	-263.352	-508.201	141.273
INDEKS (2001. = 100)				
2011./01.	100.0	100.0	100.0	100.0
2021./11.	97.6	86.2	98.0	108.0
2031./21.	92.0	74.6	90.5	116.2
2031./01.	85.0	63.6	81.7	120.3
STRUKTURA (%)				
2001.	100.0	17.2	66.3	16.5
2011.	100.0	15.2	66.5	18.3
2021.	100.0	14.0	65.2	20.9
2031.	100.0	12.9	63.7	23.4

Izvor: priredio autor

Nepovoljne demografske promjene doći će do izražaja naročito nakon 2020. godine, tada će uslijediti jako smanjenje prirodnog priljeva u radni kontingent i, u skladu s time, ponude na tržištu radne snage. U odnosu na 2001., broj osoba u radnoj dobi 2031. bit će manji za oko 508.000 ili za oko 18 posto, broj mladih biti će manji čak za oko 263.000 ili za oko 36 posto. Ovako veliko smanjenje broja i udjela mladih inicirati će buduće sve veće smanjenje priljeva na tržište radne snage. Nastavit će se sve intenzivniji proces demografskog starenja radnog kontingenta. Valja imati u vidu da mlađa radna snaga nosi velike prednosti u vremenu intenzivnih tehničkih promjena i potrebe prihvaćanja novih znanja. U računu perspektive pošlo se od zatvorene populacije što znači da ako se nastave dosadašnje iseljavanje iz Hrvatske demografska slika biti će još nepovoljnija.

ISTRAŽIVANJE MOGUĆEG UTJECAJA NEKIH MJERA POPULACIJSKE POLITIKE NA PORAST NATALITETA U HRVATSKOJ

Demografska analiza temeljena na egzaktnim nalazima pokazala je osnovne demografske procese u razvoju stanovništva u Hrvatskoj tijekom druge polovice 20 i u prvim godinama 21 stoljeća. Na temelju postavljenih hipoteza o budućem kretanju nataliteta i mortaliteta dane su perspektive stanovništva do 2031. godine, tj. očekivanog broja i promjena udjela u ukupnom stanovništvu triju velikih dobnih grupa: mladih 0–14 godina, radnog kontingenta 15–64 godine i starijih 65 i više godina. Kao početni broj stanovnika uzet je broj stanovnika u Hrvatskoj ("u zemlji") prema popisu 2001., tj. bez osoba popisanih u inozemstvu i uključenih u ukupan broj stanovnika

Budući su demografski procesi po svojoj naravi dugoročni u nastajanju tako su i dugoročni s obzirom na učinke to su neka promjene u navedenom vremenu sasvim izvjesne. Npr. brojčani priljev na tržište rada u slijedećih 15 godina određen je kretanjem broja živorođenih u zadnjih 15 godina, priljevu u umirovljeničku dob određen je isto tako postojećim dobnim sastavom ekonomski aktivnog stanovništva, itd. Jedno recentno istraživanje u Hrvatskoj provedeno na reprezentativnom uzorku od 1222 žene u dobi od 25 do 35 godina koje imaju jedno ili više djece dalo je ohrabrujuće rezultate u pogledu mogućeg zaustavljanja daljnjeg snižavanja broja živorođenih (Akrap, 2003).

Tablica 3. Ukupan broj ispitanica razvrstan na žene koje ne žele imati još djece i na žene koje žele imati još djece: prosječan broj djece koju imaju, broj djece koji drže optimalnim

u Hrvatskoj i željeni broj djece

SVE ISPITANICE	
ukupan broj ispitanica	1222
imaju djece (prosjeak)	1,7
optimalan broj djece u RH po njihovu mišljenju	2,3
ISPITANICE KOJE NE ŽELE JOŠ DJECE	
broj ispitanica	478
imaju djece (prosjeak)	2,2
optimalan broj djece u RH po njihovu mišljenju	2,2
ISPITANICE KOJE ŽELE JOŠ DJECE	
broj ispitanica	736
imaju djece (prosjeak)	1,4
optimalan broj djece u RH po njihovu mišljenju	2,4
žele djece (prosjeak)	2,7

Napomena: razlika do ukupno odnosi se na ispitanice koje se nisu izjasnile, planiraju li ili ne planiraju imati još djece.

Izvor: Akrap, A., Ridzak, T., Upitnik o rodnosti (natalitetu) u Hrvatskoj, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb 2003.

Istraživanje treba odgovoriti na pitanje: Koje su prepreke, što bi trebalo poduzeti i postoje li realne mogućnosti za zaustavljanje opadanja broja živorođenih u Hrvatskoj? Ili, pojednostavljeno, temeljno je pitanje: Postoje li i ako postoje, koliki su demografski potencijalni te jesu li realno utemeljene mogućnosti za zaustavljanje i povećanje broja živorođenih u Hrvatskoj? Osnovni je cilj istraživanja utvrditi glavne probleme s kojima se susreću žene, koje u aktualnim hrvatskim gospodarskim i društvenim uvjetima, podižu djecu, te usto, utvrditi činitelje koji su za ispitanice presudni pri odluci o rađanju sljedećeg djeteta ili odustajanja od rađanja sljedećeg djeteta. Kako bi dobili što vjerniju sliku o navedenoj problematici istraživane je provedeno na čitavom prostoru Republike Hrvatske. Dobiveni je uzorak reprezentativan, jer je po svojim osnovnim obilježjima (dobni sastav, obrazovni sastav, ekonomska aktivnost, broj djece, stopa bračnosti,...) umanjena slika osnovnog skupa, tj. ukupnoga broja žena u Hrvatskoj u dobi od 20 do 35 godina s jednim ili više djece. Prema tome, istraživanjem su utvrđene bitne demografske, gospodarske, socijalne, psihološke i socio-psihološke varijable koje u aktualnim gospodarskim i društvenim hrvatskim uvjetima izravno ili neizravno utječu na odluku žena o broju djece koju imaju i planiraju, ili ne planiraju, imati. Posebno mjesto u istraživanju zauzima ispitivanje mogućeg utjecaja nekih mjera obiteljske politike (koje su ujedno i mjere populacijske politike) na promjenu odluke o rađanju sljedećeg djeteta.

Na temelju anketnog pitanja ispitana je populacija razvrstana na skupinu žena koja želi imati još djece i skupinu žena koja ne želi imati još djece. Jedan dio žena iz skupine koja ne želi još djece promijenio bi tu svoju odluku u slučaju da se počnu primjenjivati neke mjere obiteljske politike. Od 1220 ispitanica njih 60,6 posto planira imati još djece a preostalih 39,4 posto zbog različitih razloga ne planira imati više djece. Kako se vidi iz tablice 3., ispitanice koje ne žele više djece imaju u prosjeku 2,15 djece, a one koje planiraju još djece imaju u prosjeku 1,41 dijete. Prema stavovima svih ispitanica za njih je 2,32 djece "optimalan" broj djece u Hrvatskoj. Vrlo je važan je istraživački nalaz prema kojem ispitanice koje žele imati još djece žele imati u prosjeku 2,7 djece, a "optimalnim" brojem djece u Hrvatskoj smatraju 2,4.

Veći broj ispitanica iz skupine žena koja planira imati još djece, želi imati troje djece. To pokazuje respektabilnu potencijalnu sklonost rađanju u slučaju intervencije države i što valja naglasiti mjere koje se nude u upitniku nisu cjelovite te bi, držimo, u slučaju primjene međusobno koordiniranih mjera cjelovite populacijske politike koje stavljaju u osjetno povoljniji položaj majku s djecom, rezultati vjerojatno bili povoljniji. S gledišta zaustavljanja sve ubrzanijeg snižavanja broja živorođenih, to je vrlo optimističan istraživački podatak, koji vrlo uvjerljivo potkrepljuje stajalište prema kojem bi se pojačanom intervencijom države u fertilitetnu motivaciju vrlo vjerojatno zaustavili posve nepovoljni demografski trendovi u Hrvatskoj. Istraživanje pokazuje da na planiranje manjega broja djece značajan učinak ima stambena problematika. Hrvatska nema sustav stambene opskrbe a ni strategiju stambene politike za mlade. Među važne materijalne razloge koji u Hrvatskoj utječu na odustajanje ili

odgađanje ulaska u brak spada stambena problematika i nezaposlenost. Oko 10 posto ispitanica s djecom u podstanarskom je statusu, a oko 35 posto ispitanica živi kod roditelja. Ispitanice koje žive u vlastitomu stanu imaju prosječno najveći broj djece, bez obzira na to žele još djece ili ne. Podstanarske obitelji imaju najmanji broj djece. Istraživanje pokazuje: Aktualan problem koji utječe na smanjenu fertilitetnu motivaciju je nezaposlenost. Status majke i isključivo kućanice je iščeznuo. Jasno je: posebna se pozornost treba posvetiti izgradnji široke društvene infrastrukture koja će omogućiti ženi obavljane dvostruke uloge: zaposlene žene i majke.

Općenito se tvrdi kako obrazovanija žena ima veće profesionalne aspiracije koje lakše ostvaruje s manjim brojem djece jer su "djeca su na tome putu prepreka". Ta je tvrdnja u potpunosti održiva jedino u uvjetima kada nema razvijene infrastrukture za pomoć zaposlenoj ženi i majci. Hrvatska ima lošiju obrazovnu strukturu u odnosu prema razvijenim europskim zemljama. To istovremeno znači da se utjecaju obrazovne strukture žena u Hrvatskoj na smanjenu fertilitetnu motivaciju ne može dati važnost kao u razvijenim zemljama. U obrazovnoj strukturi, sa iznad 65 posto, značajno prevladavaju ispitanice sa srednjom četverogodišnjom i dvogodišnjom ili trogodišnjom stručnom spremom. Polovica ispitanica s magisterijem i doktoratom smatra optimalnim brojem djece za obitelj u Hrvatskoj 2,2 a želi imati u prosjeku 2,6 djece. Dakle, i ispitanicama s najvišim obrazovanjem u sustavu životnih vrijednosti djeca su vrlo visoko rangirana. Unatoč gubitku tradicionalnih funkcija brak, prema ovom istraživanju, nije izgubio svoju omiljenost, jer oko 90 posto ispitanih žena, koje su u braku, ne smatraju ga zastarjelom institucijom. Djeca, kako pokazuje istraživanje, zauzimaju vrlo visoko mjesto u osobnom vrijednosnom sustavu ispitanica. To potvrđuje istraživački nalaz prema kojem oko 59 posto žena smatra zadaćom roditelja omogućiti najbolje svojoj djeci čak i uz cijenu vlastitoga blagostanja.

Ako su u nekome društvu pridaje velika vrijednost braku i obitelji to ne znači da će to samo po sebi doprinijeti većem broju djece. Između različitih činitelja koje ispitanice navode da utječu na odluku o planiranju manjega broja djece, najviše se izdvajaju egzistencijalni problemi: nezaposlenost, loši stambeni uvjeti i financijski trošak podizanja djece. Prema mišljenju ispitanica Vladini bi prioriteti trebali biti zapošljavanje mladih, zapošljavanje žena, poboljšanje stambenih uvjeta i skrb o starijima. Na koji način ispitanice mogu i žele kombinirati zaposlenje izvan kuće i odgoj djece? Sa stajališta povećanja sklonosti rađanju, i eventualne primjene mjera populacijske politike i u sklopu toga obiteljske politike, osobito su bitna dva istraživačka podatka: oko 60 posto ispitanica drži da može raditi puno radno vrijeme i podizati dvoje djece, a oko 40 ispitanica kako može imati više od dvoje djece i raditi skraćeno radno vrijeme. Indikativan je podatak: samo oko 23 posto ispitanica moglo bi raditi puno radno vrijeme i imati više od dvoje djece. Ispitanice najmanje motivira na rađanje "dužnost prema društvu". Naime, tek oko 21 posto ispitanica na roditeljstvo motivira, među ostalim, i "dužnost prema društvu".

Središnjim nalazom istraživanja držimo reakciju ispitanica koje su izjavile da ne žele imati još djece. Naime, kada bi se u Hrvatskoj primjenjivale samo neke mjere koje provode europske zemlje, kako bi olakšale podizanje, odgoj i obrazovanje djece, onda bi oko 58 posto ispitanica tu odluku vjerojatno promijenilo. Od svih ispitanica njih oko 79 posto izjavljuje kako bi im jedino bolja društvena infrastruktura za pomoć zaposlenoj ženi i majci olakšala imati željeni broj djece. Veći broj ispitanica iz skupine žena koja planira imati još djece, želi imati troje djece, ali u situaciji kada bi se većom intervencijom društva pomoglo zaposlenoj ženi i majci. To znači kada bi se širokom društvenom infrastrukturom za pomoć zaposlenoj ženi i majci rasteretila ta dvojna uloga žene s djecom. Bitno je naglasiti osnovni problem: u Hrvatskoj su institucije za pomoć zaposlenoj ženi i majci gotovo na takvoj razini kao da žene koje imaju djecu ne rade, tj. kao da muškarac zarađuje a žena je kućanica.

U situaciji kada raspoložemo rezultatima istraživanja na temelju stavova žena u dobi od 20 do 35 godina s jednim djetetom ili više djece o tome što bi država trebala poduzeti da im se omogući rađanje željenoga broja djece, onda nema više mjesta spekulacijama kakvi bi bili učinci pronatalitetne populacijske politike. Istraživanje jezikom brojeva pokazuje kako u Hrvatskoj u slučaju društvene intervencije postoje objektivno realne šanse, temeljene na stavovima žena koje sada rađaju ili dvoje o tome, za zaustavljanje i preokret dosadašnjih trendova u prirodnom kretanju. U slučaju izostanka šire intervencije države i lokalnih zajednica u poticanju rađanja, preostaju nam sve nepovoljniji demografski trendovi, jer će uslijediti još veći poremećaji u dobnom sastavu stanovništva.

Konačno, istraživanje pokazuje da postoje u slučaju intervencije društva utemeljeni razlozi za potencijalni demografski optimizam. Što se više vremena protekne do primjene mjera pronatalitetne populacijske politike to će za isti demografski učinak u budućnosti biti potrebna znatno veća financijska sredstva. Ovu konstataciju podupiru dva momenata: prvo, iz godine u godinu, na temelju prirodnog kretanja iz proteklih tridesetak godina, u plodno razdoblje ulaze sve malobrojniji naraštaji žena i, drugo, kako istraživanja pokazuju, hrvatsko društvo zasada nije zahvaćeno u onoj mjeri kao visokorazvijene europske zemlje sustavom osobnih životnih vrednota čijem ostvarenju veliku prepreku čine djeca. Prisjetimo se samo sadašnjeg

obrazovnog sastava stanovništva u Hrvatskoj. Prema tome, u budućnosti će biti sve manje potencijalnih majki a ujedno će njihova sklonost rađanju sa usporedno sa snagom prodora sustava životnih vrednota prisutnih u visokorazvijenim zemljama biti sve manja.